

Особливості зарубіжної практики забезпечення безпеки в соціально-економічній сфері

У статті проаналізовано зарубіжну практику забезпечення безпеки, сутнісні аспекти та можливості забезпечення безпеки держави в соціально-економічній сфері. Розглянуто актуальність комплексного дослідження безпеки як складного суспільного явища.

Ключові слова: соціально-економічна безпека, національна безпека, громадянське суспільство, глобалізаційні виклики і загрози, держава перехідного типу.

Дмитрук П.М. Особенности зарубежной практики обеспечения безопасности в социально-экономической сфере

В статье проанализирована зарубежная практика обеспечения безопасности, существенные аспекты и возможности обеспечения безопасности государства в социально-экономической сфере. Рассмотрена актуальность комплексного исследования безопасности как сложного общественного явления.

Ключевые слова: социально-экономическая безопасность, национальная безопасность, гражданское общество, глобализационные вызовы и угрозы, государство переходного типа.

Dmitruk P.M. Features of foreign practice of safety security in the social and economic sphere

In this article analyzed foreign practice of safety, the basic aspects and possibilities of safety national security of the state in the social and economic sphere. The urgency of complex research of safety as public phenomenon is proved.

Key words: social and economic safety, national security, a civil society, globalized challenges and threats, the state of transitive type.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Забезпечення безпеки особистості, суспільства й держави, усього світового співтовариства є ключовою цивілізаційною метою сучасного етапу розвитку світового господарства.

Україна зазнає натиску світової фінансової й економічної кризи. Саме тому в новій Стратегії національної безпеки особливу увагу приділено таким головним стратегічним ризикам і загрозам соціально-економічної безпеки, як збереження експортно-сировинної моделі розвитку національної економіки, зниження конкурентоспроможності й висока залежність її найважливіших сфер від зовнішньоекономічної кон'юнктури, втрата контролю над національними ресурсами, погіршення стану сировинної бази промисловості, енергетики, нерівномірний розвиток регіонів, низька стійкість і незахищеність національної фінансової системи, збереження умов для корупції й криміналізація господарсько-фінансових відносин, незаконна міграція [2].

Світовий досвід вказує на те, що без активної регулюючої ролі держави не може бути ефективною, соціально орієнтованою ринковою економікою, не говорячи вже про ефективність забезпечення економічної безпеки країни. Немає жодної країни з високорозвиненою економікою, де б держава усунулася від регулювання ключових соціально-економічних процесів [7].

Зважаючи на це, вважаємо за доцільне охарактеризувати особливості зарубіжної практики забезпечення національної безпеки в соціально-економічній сфері з метою її вдосконалення в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Грунтовному аналізу різних проблем забезпечення національної безпеки держави в умовах соціальних трансформацій та розробці понятійно-категоріального апарату присвячено чимало наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників. З-поміж них зазначимо В.Білоуса, В.Богдановича, О.Власюка, О.Данільяна, О.Дергачова, О.Дзьобаня, В.Горбуліна, О.Гончаренка, А.Гриценка, Я.Кондратьєва, В.Крисаченка, В.Ліпкана, О.Маначинського, Г.Новицького, Б.Парахонського, Г.Перепелицю, С.Пирожкова, Г.Почепцова, Г.Ситника, Д.Стеченко, О.Хилько, В.Якушика.

Також проблемами забезпечення національної безпеки займалися і займаються такі відомі зарубіжні дослідники, як Е.Азер, А.Ахарія, А.Беттлер, С.Браун, Б.Броді, А.Возженіков, А.Волферс, М.Каплан, Д.Кауффман, У.Ліппман, Г.Моргентау, І.Морозов, Ч.Мур, Д.Нехтерлейн, К.Норр, О.Прохожев, Є.Ротшильд, С.Стрендж, Ф.Трегер, Д.Тренін, П.Хат, К.Холсті, С.Хоффманн та ін.

Значну роль у дослідженнях проблематики національної безпеки відіграли ліберальні ідеї та цінності, які віддають пріоритет забезпеченню прав і свобод людини і громадянина. Прихильники лібералізму (зокрема Д.Локк, М.Фрідман, Д.Кекес, Л.Мізес, Д.Боаз, Д.Меннінг) в контексті безпеки чітко окреслили межі втручання держави, уряду в життя та діяльність індивідів.

Дослідження проблем національної безпеки зарубіжними науковцями спираються на поняття “національні інтереси” (С.Браун, Б.Броді, М.Каплан, У.Ліппман, Г.Моргентау, С.Хоффманн) та “національні цінності” (А.Ахарія, А.Волферс, Д.Кауффман, К.Норр, С.Стрендж, Ф.Трегер, К.Холсті).

Так, Д.М.Стеченко під методами забезпечення соціально-економічної безпеки держави розуміє способи впливу держави в особі законодавчих і виконавчих органів на сферу підприємництва, інфраструктури ринку, некомерційний сектор економіки з метою створення або забезпечення умов їх діяльності відповідно до національної економічної політики [9].

Н.Р.Нижник, Г.П.Ситник, В.Т.Білоус підкреслюють, що найважливішим критерієм соціально-економічної безпеки є дотримання балансу життєво важливих інтересів особи, групи, суспільства та держави...” [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Єдиним та досить складним у практичному розумінні аспектом щодо вирішення нашого питання є процес моделювання соціально-економічних відносин, кінцевий результат якого дасть змогу визначити оптимальне поєднання методів управління процесом забезпечення безпеки.

Пошук цієї моделі потребує подальшого як наукового, так і практичного відпрацювання найбільш ефективних сценаріїв із урахуванням обставин, що виникають у той чи інший проміжок часу в країні, що й зумовило вибір теми статті.

Формулювання мети статті та постановка завдань. Мета статті - систематизація основних методів зарубіжної практики забезпечення безпеки в соціально-економічній сфері та можливість їх застосування в умовах сучасної України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні функції України, що спрямовані на процес забезпечення незалежності та безпечності свого існування, суттєво ускладнюються. Це пов'язано з надзвичайно складною економічною і політичною ситуацією в країні, яка зумовлена особливостями перехідного періоду від тоталітарної системи до громадянського, демократичного суспільства та соціально орієнтованої економіки,

поставивши на порядок денний питання захисту національних інтересів України у сфері економіки.

Сутність механізму державного управління процесом забезпечення економічної безпеки країни полягає в тому, що методи правового, адміністративного та економічного впливу є необхідними складовими відповідного державного механізму захисту економічних інтересів усієї нації.

Так, професор С.В.Мочерний зазначає, що "...механізм забезпечення економічної безпеки країни являє собою сукупність інституційних та організаційних структур і комплекс використовуваних ними форм і методів..." [4].

Аналогічної думки дотримуються науковці Російської Федерації, зазначаючи при цьому, що державна стратегія економічної безпеки повинна включати в себе "систему та механізми забезпечення економічної безпеки країни, захисту її життєво важливих інтересів на основі застосування всіма інститутами державної влади правових, економічних та адміністративних засобів впливу" [4].

Тобто значення методів, які використовуються для впливу на механізм забезпечення економічної безпеки країни, проявляється в тому, що вони є свого роду основним та першопочатковим інструментарієм, за допомогою якого і повинна реалізовуватися Державна стратегія економічної безпеки України.

Разом з тим суттєво ускладнюється питання щодо застосування методів правового, адміністративного та економічного впливів, коли державне управління повинно на себе брати обов'язки головного суб'єкта захисту національних інтересів у сфері економіки для подолання гострих суспільних протиріч та загроз у економічній системі.

При визначенні стратегічного напрямку соціально-економічної безпеки необхідно оцінити зовнішні й внутрішні небезпеки, які можуть створити загрозу життєво важливим соціально-економічним інтересам особистості, суспільства й держави; визначити критерії і параметри стану та функціонування економіки й соціальної сфери, їх граничні значення.

Як показує світовий досвід, забезпечення соціально-економічної безпеки – це гарантія незалежності країни, умова стабільної й ефективної життєдіяльності суспільства. Тому забезпечення соціально-економічної безпеки належить до найважливіших національних пріоритетів. Вона повинна забезпечуватися насамперед ефективністю виробництва, яка базується на основі високої продуктивності праці, та випуском якісної й конкурентоспроможної продукції. Створення умов для стабільної соціально-економічної безпеки країни не є прерогативою або завданням діяльності якого-небудь одного державного відомства, служби, вона повинна підтримуватися всією системою державних органів, усіма ланками й структурами економіки [1].

Соціально-економічна безпека в наш час є фундаментальною категорією світового співтовариства. Майнове розшарування суспільства, збільшення питомої ваги населення, яке живе за межею бідності, зростання безробіття, різке скорочення народжуваності й середньої тривалості життя в країні, деформація демографічного й соціального складу суспільства, криза родини, зниження духовно-морального й творчого потенціалу, соціальні конфлікти, відсутність національної ідеї створюють реальну загрозу національній безпеці.

Довгий час безпека беззастережно пов'язувалася з військовим потенціалом суб'єкта. Однак на сучасному етапі розвитку людство стикнулося з новими викликами й змушене зважати на безліч нових факторів, що визначають його розвиток. Змінилося й саме поняття безпеки. Стала очевидною її багатогранність, коли кожна із граней, як військова, так і політична, економічна, соціальна, екологічна

відіграє свою роль. Сьогодні при створенні систем забезпечення безпеки соціально-економічної сфери необхідно враховувати інноваційні процеси, пов'язані з глобалізацією, регіональною інтеграцією, розвитком соціального виміру, високих технологій і інформатизацією суспільства.

Концепція безпеки на базі співробітництва набула популярності після закінчення холодної війни й підтримується багатьма провідними політиками й експертами. При зниженні загрози міжнародних військових конфліктів головною метою стає їх запобігання й досягнення політичної, економічної й соціальної стабільності сучасного світу. Але насамперед має бути забезпечена безпека людини. Не можна не погодитися з Р.Коеном, який вважає, що дотримання й захист свобод особи “це те ядро, похідними від якого є всі інші форми безпеки” [7].

У цьому контексті доводиться констатувати зростання інтересу й уваги до соціального та економічного виміру будь-яких процесів, що відбуваються у світі, у тому числі й у сфері міжнародного співробітництва. До кінця минулого століття склався принципово новий підхід до соціальної та економічної політики на мікро- і макрорівнях.

Соціально-економічна політика, зберігаючи орієнтацію на традиційні проблеми, пов'язані із забезпеченням життєдіяльності людини, припускає облік нових явищ і тенденцій. Ці проблеми вирішуються в умовах, коли відбуваються кардинальні зміни в політиці й економіці, а інновації поширюються не тільки на галузі науки й техніки, але й на сферу суспільних відносин.

Сучасна соціально-економічна політика має п'ять функцій. Перша, традиційна, стосується питань життєзабезпечення громадян, оплати праці, пенсійного забезпечення і т.ін. Друга пов'язана із впливом інновацій на умови життя й праці. Ці дві функції зумовлені реаліями суспільного розвитку. Їх можна кваліфікувати як вимушену відповідь на негативні наслідки, що відбуваються. Слід зазначити, що ці дві функції зберігають своє значення, оскільки багато соціальних та економічних проблем ще чекають свого вирішення.

Третя функція виникла під впливом нових явищ, коли соціальна політика увібрала в себе соціально-політичний і соціально-психологічний аспекти. Вона зумовлена визнанням пріоритету людського фактора й необхідності більш повного врахування інтересів трудящих і суспільства в цілому. Усе виразніше прослідковується зв'язок між ефективністю соціальної політики й підтримкою, яку виявляє населення владі. Таким чином, йдеться про створення соціальної бази діючої влади.

Четверта функція орієнтована на зовнішній вимір соціальної та економічної політики й проявляється в процесі розвитку міжнародних відносин. Завдяки їй соціально-економічна політика виходить за національні межі. Якщо раніше її завдання обмежувалися внутрішньою стабілізацією, то зараз на порядок денний ставиться питання про створення широких зон соціально-економічної безпеки [3].

Нарешті, п'ята функція пов'язана з участю в розробці й реалізації програм вирішення глобальних проблем, що стоять перед світовим співтовариством сьогодні: сталий розвиток, соціальна екологія, перетворення зон соціально-економічної безпеки в загальний простір.

Виявлення й виконання цих функцій стало можливим завдяки розвитку соціально-економічних технологій, можливостей інформаційного суспільства, що створює великий простір для спілкування, а значить і взаєморозуміння. Причому відповідальність за забезпечення соціальної безпеки лягає рівною мірою на країни,

бізнес, неурядові організації, громадянське суспільство в цілому й окремих громадян зокрема.

Вирішення цих завдань дало б змогу за допомогою сучасної соціальної політики зміцнити національну й міжнародну безпеку, оскільки забезпечивши соціально-економічну стабільність, створюються широкі межі безпеки й сприятливе середовище для зовнішньополітичної й економічної діяльності. Однак на сьогодні, як уже згадувалося, не вирішено багато найважливіших проблем і не забезпечено захист цілих прошарків населення і соціальних груп навіть у найбільш благополучних регіонах. Отже, не знята загроза національної й міжнародної безпеки, що має економічне й соціальне коріння. Національні загрози в соціально-економічній сфері полягають у наявності безробіття, соціальному відторгненні, диференціації доходів, гендерному дисбалансі, недосконалої соціальної структури, управління. Гостро постає проблема бідності й соціальної відповідальності бізнесу й держави.

За даними Світового банку, 56% населення Земної кулі живуть в умовах бідності; 18% громадян ЄС змушено задовольняти менше 60% середнього доходу, що офіційно визнано порогом бідності; без соціальних трансферів, за даними Євростату, за межею бідності виявилися б 26% населення. Це означає, що понад 10 млн громадян ЄС не можуть існувати без соціальної допомоги.

Нерозв'язаність проблеми зайнятості не дає можливості впоратися з масовим безробіттям. Рівень зайнятості в ЄС досягнув у 2008 р. 62,23% активного населення, серед жінок – лише 54%.

Безробіття коливається навколо показника 10% (Іспанія – 12,6%, Франція – 9,5%), хоча завдяки стратегічно продуманій соціальній політиці ЄС вдалося досягти деякого її зниження. Так, рівень безробіття в червні 2009 р. зафіксовано на рівні 7,6% (у Євросоні – 8,3%), тоді як рік тому це було відповідно 8,3% і 8,9% [9, с. 114].

Інтернаціоналізація економіки й створення міжнародних ринків праці виявили потребу в якісно новій робочій силі, а це, у свою чергу, припускає серйозні зміни в системах освіти й професійної підготовки. Для вирішення цих проблем потрібне об'єднання зусиль різних держав і міжнародних організацій.

Соціально незадоволені категорії стають носіями загрози стабільності, а отже, і безпеки як національної, так і міжнародної. Сьогодні джерелами такої загрози стають також корупція, організована злочинність, тероризм, неконтрольована міграція, екологічні катастрофи. Усе це пов'язано із соціальним тлом, на якому відбувається еволюція сучасного суспільства і, відповідно, припускає об'єднання, координацію зусиль і забезпечення стабільності й безпеки на базі співробітництва.

Але при взаємодії держав і міжнародних об'єднань політикам та структурам виконавчої влади потрібна соціальна база, опираючись на яку вони можуть реалізувати свою стратегію. Така база може бути сформована лише тоді, коли всі основні складові сили суспільства будуть почувати себе захищеними, мати довіру до влади і делегувати їй мандат на забезпечення безпеки. Гарантією успіху політики сильної й дієздатної держави, військової в тому числі, є наявність міцної соціально-економічної бази, підтримки населення.

Розвиток концепції безпеки на базі співробітництва пов'язане з тим, що сьогодні багато держав стурбовані не стільки проблемою захисту від військової загрози, скільки забезпеченням внутрішньої стабільності країни й регіону, де вони розташовані, і зацікавлені в стійкому економічному процвітанні [4].

Розвиток соціального та економічного виміру й наповнення новим змістом соціальної та економічної політики привели до інших взаємин у сфері безпеки. Мова

йде не тільки про запобігання військовим конфліктам, які в цей час прийняли локальні форми, але й про створення й розширення добре організованих зон безпеки, де безперешкодно може розвиватися багатобічне співробітництво. Це підтверджується результатами еволюції організацій, покликаних регулювати міжнародні відносини.

Європейський Союз, створений піввіку назад як об'єднання, здатне забезпечити економічну безпеку західноєвропейців після Другої світової війни, завдяки своєму “соціальному стрижню” і продуманій стратегії у сфері соціально-економічної політики зумів досягнути внутрішньої стабільності й поглиблення інтеграції, у тому числі й соціальної та економічної. Його поступальне розширення не спрямоване проти яких-небудь держав, а є розумним способом досягнення безпеки на базі співробітництва. Його пов'язують різні договори й угоди з багатьма державами.

Досить показовим є зафіксований Європейською Радою в Зеленій книзі намір створити “динамічний і ефективний Європейський ринок безпеки” з опорою на прогресивні ділові кола й компанії “із сильною соціальною й екологічною базою”, що усвідомлюють свою соціальну відповідальність.

Підтримка таких зон веде до формування спільності норм життя, сприяє зміцненню взаємної довіри й дає змогу розглядати ЄС як прототип співтовариства безпеки [2].

Створені після Другої світової війни міжнародні організації, такі як ООН, Рада Європи, НАТО, ОВД, сприймалися населенням країн, що у них входили, певними гарантантами безпеки. Час привів до створення ОБСЄ, ряду регіональних об'єднань типу Чорноморського економічного співробітництва (ЧЕС) і Ради країн Балтійського моря, досить далеких від військових і оборонних функцій. Очевидно, що конфлікти на Балканах, у Чечні й інших точках корінням ідуть у невирішені соціальні проблеми, з якими довелося стикнутися населенню. Саме найбільш обмежені соціальні групи служать поштовхом для екстремізму, етнічних і релігійних конфліктів, тероризму. Не випадково опорою міжнародного тероризму, що становить загрозу безпеці для всього світу, є найбільш неблагополучні регіони й країни.

На Європейському континенті основами для формування однорідного соціального простору, здатного стати гарантом стабільності, ключову роль у підтримці миру й стабільності може відіграти ОБСЄ “як єдина загальноєвропейська організація безпеки”.

Цей процес розвивається відповідно до розробленої ОБСЄ Моделі загальної й всеосяжної безпеки для Європи ХХІ ст., з урахуванням розв'язків Лісабонського саміту 1996 р. У Хартію європейської безпеки на Стамбульському саміті ОБСЄ в 1999 р. була включена “Платформа безпеки”.

В 90-ті рр. розширилася діяльність НАТО в рамках програми “Партнерство заради миру”, яка також опирається на концепцію безпеки через співробітництво.

Таким чином, усі вагомні міжнародні організації, починаючи з ООН, яка згідно зі своїм Статутом (ст. 41 і 42) націлена на дії, спрямовані на підтримку міжнародного миру й безпеки, уже оцінили перспективи забезпечення безпеки на базі співробітництва.

Збільшується вплив на зовнішню політику масових неурядових організацій і інших структур громадянського суспільства.

Поняття безпеки, що розширилося під впливом глобальних процесів, припускає досягнення балансу між її різними аспектами, у тому числі економічними й соціальними. У тому контексті потребують вирішення питання захисту основних

демократичних і соціальних прав людини, забезпечення її індивідуальної безпеки, що лежить в основі всього іншого.

Висновки з даного дослідження. Формування позитивного соціального простору, соціальна інтеграція, удосконалення соціальної структури суспільства й механізмів соціального захисту населення дозволяють в умовах стабільності вирішувати міжнародні проблеми, створити багатостороннє співробітництво, сприяти створенню й розширенню зон безпеки, і як результат, реалізації загальної і всеосяжної безпеки в Європі.

Головними завданнями посилення соціально-економічної безпеки на середньострокову перспективу є: підвищення матеріального добробуту громадян на основі реформи оплати праці, забезпечення соціального захисту й дотримання соціальних гарантій.

Економічна безпека визначається стійким функціонуванням національної економіки, ефективністю розвитку й функціонування промисловості, будівництва й сільського господарства, найбільших народно-господарських комплексів, їх здатністю протистояти різним загрозам, таким як низька ефективність господарської діяльності в масштабі країни, низькі темпи економічного зростання.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Звертаючи увагу на світовий досвід, для побудови системи економічної та соціальної безпеки України можна використовувати концепцію безпеки на базі співробітництва. При зниженні загрози міжнародних військових конфліктів головною метою стає їхнє запобігання й досягнення політичної, економічної й соціальної стабільності сучасного світу. Але насамперед має бути забезпечена безпека людини.

Список використаних джерел

1. Закон України про основи національної безпеки України // Стратег. панорама. – 2003. – № 3–4. – С. 18–25.
2. Безпека України та ймовірні загрози. – Режим доступу : <http://zgroup.cjm.ua/print.php?articleid=1056>
3. Губерная Г. К. Социально-экономические асимметрии как проблема совершенствования государственной региональной политики / Г. К. Губерная // Вісн. економічної науки України. – 2005. – № 1. – С. 30–36.
4. Економічна енциклопедія : у 3 т. / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Академія, 2000. – Т. 1. – 864 с.
5. Крутов В. В. Недержавна система безпеки як складова національної безпеки України: теоретико-правові аспекти / В. В. Крутов // Стратег. панорама. – 2008. – № 2. – С. 100–103.
6. Кулик В. Проблемы обеспечения национальной безопасности Украины / В. Кулик, А. Полтораков. – К. : Центр исследований проблем гражданского общества, 2010. – 12 с.
7. Локк Дж. Опыт о человеческом разумении / Дж. Локк // Соч. : в 3 т. – М., 1985. – Т. 1. – С. 77–582.
8. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 12 лют. 2007 р. № 105/2007 // Стратег. панорама. – 2007. – № 1. – С. 3–13.
9. Україна в 2009 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / за заг. ред. Ю. Г. Рубана. – К. : НІСД, 2007. – 538 с.